

Minsk, Univerzitní nakladatelství 1985, 135 s.

Knížka autorské dvojice je určena především společenskovědním odborníkům, zejména sociologům, filozofům, psychologům a ideologickým pracovníkům v praxi. Je však rovněž užitečnou pomůckou účastníkům politického vzdělávání, lektorům a studujícími.

Ukazuje, jak důležitou úlohu sehrává v Sovětském svazu tvůrčí marxisticko-leninské teoretické myšlení, překonávající odtrženost společenských věd od požadavků života, přinášející nové přístupy ke zkoumání řady tradičních problémů, odvážně formulující teoretické předpoklady pro politickou praxi, řešící nové problémy a úkoly, které přináší soudobá etapa rozvoje reálného socialismu. Přispívá k rozvoji učení o pohybu komunistické společensko-ekonomické formace právě tam, kde se dotýká klíčových prvků v dialektice objektivních podmínek a subjektivního lidského faktoru v procesu poznání, pochopení a usměrňování praktické činnosti lidu podle poznatých zákonitostí, jimž je podřízeno zdokonalování socialismu.

Autoři se zaměřují na podstatu, základní typy tzv. *běžného vědomí*, osvětlení jeho místa v soustavě duchovní činnosti člověka a společnosti (sociálního subjektu), charakterizují jeho regulační funkce, povahu a tendence jeho vývojových změn. Analyzují uspořádání a fungování běžného vědomí ve spojení s problematikou formování komunistického světového názoru pracujících. Obecný výklad je doplněn řadou konkrétních příkladů a odkazy na literaturu.

A nyní podrobněji k této rozsáhlé i polygrafickým provedením sice spíše skromné, ale tím neméně zajímavé a aktuální publikaci, nabízející i českému čtenáři rozšíření nepříliš rozsáhlé v češtině vydané monografické literatury v dané oblasti.

Ve stručné *předmluvě* uvádějí autoři svou *představu běžného vědomí společnosti* (viz též reálné, aktuální, empirické, bezprostředně praktické, spontánní, všednodenní ap. vědomí konkrétního sociálního subjektu; jak patrné, existuje zde dosud jistá pojmová vágnost, kterou z našich odborníků analyzoval přehledně například F. Zich ve své knize *Sociální procesy*, Praha, Svoboda 1986, s. 242–247), jako historicky konkrétně určenou, vyvíjející se formu sociálního odrazu skutečnosti, svébytný a složitý soubor znalostí, zkušeností a prožitků, charakterizovaný společně spíše neuspořádaností, propletením pravdivých a lživých představ, utvářením vesměs náhodných spojení mezi nově zjištěnými a již známými jevy a poznatky, mnohostí konkrétních forem a rozlišovacích úrovní. Z uvedeného pojetí vyplývá i potřeba dostatečně hlubokého zkoumání tohoto komplikovaného sociálního fenoménu a účinnějšího využívání získaných vědeckých poznatků ve společenské praxi. Autoři sami v této souvislosti upozorňují na poměrně nedávný počátek „vyčlenění a samostatného zkoumání běžného vědomí jako samostatného fenoménu a předmětu zkoumání“ (s. 4), který v sovětské filozofické literatuře umísťují na přelom šedesátých a sedmdesátých let tohoto století. Zároveň podtrhují, považující to za nejdůležitější, že dosud chybí více či méně přesná definice tohoto fenoménu. Za jednu z příčin považují to, že objektem zkoumání zpravidla jsou pouze jednotlivé formy projevu běžného vědomí a ty jsou pak zkoumány jako celé běžné vědomí. Tento přístup „přirozeně zužuje daný pojem a v řadě případů, jestliže objektem zkoumání jsou protikladné formy běžného vědomí, vede ke kontrapozici jeho charakteristik“ (s. 4).

V *první* a nejrozsáhlejší, zhruba osmdesátistránkové *hlavě* knihy, nazvané *Pojem a typologie běžného vědomí*, autoři zevrubně probírají z důsledně marxisticko-leninských východisek kategorií běžného vědomí jako úroveň odrazu skutečnosti a v něm úlohu faktů a stereotypů. Dále se zabývají vztahem běžného vědomí a přesvědčení a nakonec typologií běžného vědomí. V souvislosti s aktivní úlohou aktuálního stavu společenského vědomí jako celku a zejména někdy i konfliktů vědomí klíčových strukturních složek sociálního subjektu v současném zápase o revoluční změny v myšlení a jednání člověka vůbec a v socialistické společnosti zvláště, pravděpodobně i našeho čtenáře zaujme pasáž o stereotypch běžného vědomí (s. 30–40). Při jejím čtení se vybaví zřejmá myšlenková paralela s praktickou politikou KSSS při realizaci závěrů jejího XXVII. sjezdu, připomeneme-li si například vystoupení s. M. Gorbačova na všesvazové poradě vedoucích kateder společenských věd na vysokých školách SSSR, kde poukázal na nutnost překonávání dogmat a starých stereotypů myšlení (s. 4).

Ve *druhé hlavě*, nazvané *Sociální podstata běžného vědomí a tendence jeho rozvoje*, je věnována (asi na 40 stranách) pozornost takovým otázkám, jako je mecha-

nismus fungování a jevové formy běžného vědomí a jeho úloha v řízení sociálních procesů, využití poznatků sociální psychologie, charakter vývojových změn běžného vědomí aj. Pro zdokonalení teoretických předpokladů aktivního přístupu k řízení sociálních procesů je pozoruhodná část, v níž se autoři zabývají běžným vědomím jako objektem ideologického působení, propagandy a agitace, otázkami formování komunistického světového názoru, upevňování dialektickomaterialistického přesvědčení, překonávání předsudků ve vědomí lidí. Tato problematika je i v naší zemi neobyčejně živá a složitá. Také na XVII. sjezdu naší strany patřila problematika formování nového člověka, socialisticky myslícího a jednajícího, aktuální naplně těchto pojmů a hledání dynamizujících sil, které by zajistily dosažení kvalitativně vyššího stupně socialistického způsobu života, ke klíčovým.

Autoři správně zdůrazňují interdisciplinarní vědeckého zkoumání fenoménu běžného vědomí, která je, nebo by měla být (ani v jejich výkladu však není plně rozvinuta) pro moderní vědu samozřejmostí, aniž potlačují nezastupitelnost a nutnost specifického přínosu jednotlivých věd ke zkoumání složitých komplexních jevů, jakým je právě běžné vědomí.

Je přirozené, že vědecké zkoumání fenoménu běžného vědomí přivedlo autory na mnoha místech k vyslovení soudů o jeho budoucím vývoji. Tak je tomu například i v závěru druhé hlavy, kde předvídají významné změny obsahu a formy běžného vědomí v komunistické společnosti, odraží zánik přechodných historicky omezených jevů třídního, náboženského ap. charakteru, a to především těch, které se zformovaly ještě v antagonistických formacích a jevících se jako přežitky (s. 131). Běžné vědomí bude hrát roli v přizpůsobení se sociálního subjektu k prostředí vyjadřujícímu bezprostředně objektivně působící podmínky individuální praxe subjektu. V této souvislosti bychom patrně uvítali, kdyby autoři věnovali více místa otázkám perspektivy vývoje hodnot a hodnocení jako důležitého aktu vědomí a současně momentu, jehož zvládnutí je nutnou podmínkou úspěšnosti společenského řízení, zejména jeho nepřímé formy. Autoři dále zdůrazňují růst významu informačně komunikačních faktorů v moderní lidské společnosti (tato problematika však opět nezískala zvláštní prostor v publikaci), potřebu hlubokého zkoumání různých a proměnlivých forem běžného vědomí a procesu jeho utváření, včetně možností jeho cílevědomě řízeného ovlivňování. Docházejí pak k obecnému závěru, že „tendence změn běžného vědomí nemohou být realizovány živelně. Překonání přežitků, omezenost znalostí a zkušeností a stereotypy, rozvíjet je a prohlubovat vědomí a nabýt přitom zdravé schopnosti hodnotit co nejefektivněji přicházející informace, optimalizovat je, to je možné pouze za podmínek uvědomělého řízení poznatkového materiálu cestou cílevědomého formování komunistického přesvědčení“ (s. 133).

Ve velmi stručném *závěru* vystupuje do popředí rekapitulace tří hlavních myšlenkových směrů: je to jednak zdůraznění jednoty zejména gnozeologického, sociologického a sociálně psychologického přístupu k fenoménu běžného vědomí sociálního subjektu, dále synkretický a historicko-konkrétní charakter tohoto jevu, vyvolávající potřebu současného multikriteriálního a vícečinitelového přístupu při jeho vymezování a vysvětlování a nakonec nezbytná potřeba zdokonalovat poznání tohoto významného sociálního fenoménu, jeho struktury a dynamiky, rozvíjet relevantní základní a aplikovaný sociologický výzkum, přispět ke zlepšení teoretických základů společenského řízení.

Kniha je čtivá, použité výrazivo, včetně matematicko-logické a grafické formulace některých modelových vztahů (např. ve druhé hlavě s. 54 aj.), je uměřené, výklad je průběžně provázen pečlivými odkazy na použitou literaturu.(1) Obsahově dobře fundovaný a podnětný text je tedy přístupné sdělování i běžnému čtenáři a pro naši sociologickou i širší veřejnost je nesporně zajímavý.

Petr Kunst

---

(1) Pokud jde o v češtině vydané knižní tituly, věnované zcela nebo významným způsobem problematice společenského vědomí, lze upozornit např. na následující: J. Mužík a kol.: *Dialektika formování socialistického vědomí*. Praha, Panorama 1981, 439 s. J. Vaněk: *Teorie společenského vědomí*. Praha, Panorama 1980, 272 s. J. Světlý: *Hodnoty a hodnocení*. Praha, SPN 1978, 202 s. F. Zich: *Sociální procesy*. Praha, Svoboda 1986, 274 s. A. N. Leontjev: *Činnost, vědomí, osobnost*. Praha, Svoboda 1978, 221 s. V. A. Medvedev: *Rozvinutý socialismus: otázky formování společenského vědomí*. Praha, Svoboda 1983, 285 s. (překlad z rus. orig.: Moskva, Politizdat 1980). A. K. Uledov: *Struktura společenského vědomí*. Praha, Svoboda 1973, 332 s. (překlad z rus. orig.: Moskva, Mysl 1968).